

Šolski center Celje
Srednja šola za gradbeništvo
in varovanje okolja
Pot Na Lavo 22
Celje

SPOMINSKO MESTO LJUBELJ

Vesna Pertinač G-3.b
Nina Predovnik G-3.b
Klemen Grenko G-3.b
Mentorica: Marjeta Petriček, univ.dipl.inž.arh.

Celje, marec 2011

ZAHVALA

Radi bi se zahvalili svoji mentorici Marjeti Petriček za strokovno svetovanje, potrpežljivost in spodbudo pri nastajanju raziskovalne naloge ter profesorici Lidiji Jurički in Igorju Kastelicu, ki sta nam s svojim znanjem pomagala pri računalniški izdelavi plakata.

Zahvala gre tudi staršem, ki so nam omogočili šolanje.

1. KAZALO

2. POVZETEK	6
3. CILJ.....	7
4. KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA.....	8
5. ZGODOVINA KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ	9
5.1 KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO ..	9
5.2 KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI.....	10
6. IZSELJEVANJE SLOVENCEV V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE	12
7. NACISTIČNA KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO	14
7.1 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE AUSCHWITZ	14
7.2 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE DACHAU	16
7.3 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE BUCHENWALD	19
7.4 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE RAB	22
7.5 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE GONARS	24
7.6 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE JASENOVAC	26
7.7 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE MAUTHAUSEN	28
7.8 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE LJUBELJ	32
8. OBELEŽJA PRVE IN DRUGE SVETOVNE VOJNE V CELJSKI OKOLICI	36
8.1 TEHARJE	36
8.2 FRANKOLOVO.....	39
8.3 LJUBNO OB SAVINJI.....	41
8.4 NOVO CELJE.....	43
9. NAŠA REŠITEV SPOMINSKEGA OBELEŽJA.....	44
10. ZAKLJUČEK.....	45
11. VIRI IN LITERATURA.....	46

SLIKA 1: GOLI OTOK.....	11
SLIKA 2: OBLAČILO IN OBUTEV INTERNIRANCA	11
SLIKA 3: SPOMINSKO OBELEŽJE ŽENSKEGA DELA KONCENTRACIJSKEGA TABORIŠČA AUSCHWITZ-BIRKENAU. BARAKARSKO »VELEMESTO« JE UNIČIL ZOB ČASA, NA OGLED PA SO OSTALI LE ŠE OSTANKI KREMATORIJEV.....	15
SLIKA 4: OBLAČILA IN ČEVLJI JETNIKOV	15
SLIKA 5: SPOMENIK, KI SO GA POSTAVILI LETA 1997.....	17
SLIKA 6: »ARBEIT MACHT FREI« - DELO OSVOBAJA! BESEDE, KI SO BILE PRI VHODU V TABORIŠČE Z VELIKIMI ČRKAMI VKOVANE V VELIKA VRATA, KI SO VODILA V DACHAUSKO TABORIŠČE, SO BILE VELIKA PREVARA. DELO V DACHAVU JE BILO PREKLETSTVO IN STRAŠNA KAZEN, KI JE POMENILA ZA JETNIKE POPOLNO IZČRPAVANJE IN ZA PREMNOGE MED NJIMI TUDI SMRT.	18
SLIKA 7: ZORAN MUŠIČ: NISMO POSLEDNJI; SLIKA PRIKAŽUJE TRAVMATIČNO SLIKARJEVO IZKUŠNJO, KI JO JE DOŽIVEL LETA 1945 V TABORIŠČU DACHAU.	18
SLIKA 8: SKULPTURA FRITZA CREMERJA PRIKAŽUJE INTERNIRANCE	20
SLIKA 9: RICO LEBRUN: THE BUCHENWALD CART	21
SLIKA 10: KREMATORIJ	21
SLIKA 11: PODOBA RABSKEGA TABORIŠČA DO LETA 1953. TABORIŠČE JE BILO POZNEJE PREUREJENO V PARK MIRU. SPOMENIK JE ZASNOVAL ARHITEKT EDO RAVNIKAR. POSTAVILI STA GA TEDANJI JUGOSLOVANSKI REPUBLIKI SLOVENIJA IN HRVAŠKA.....	23
SLIKA 12: IMENA UMRЛИH INTERNIRANCEV	23
SLIKA 13: VELIČASTNA GROBNICA V GONARSU JE BILA ZGRAJENA LETA 1973. TU SO POKOPANE ŽRTVE GONARŠKEGA TABORIŠČA, POČIVAJO PA TUDI POSMRTNI OSTANKI PREKOPANIH ŽRTEV IZ VSEH OSTALIH KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ SEVEROZAHODNE ITALIJE.	25
SLIKA 14: POGLED NA KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE GONARS	25
SLIKA 15: SPOMENIK V JASENOVCU	27
SLIKA 16: TLORIS KONCENTRACIJSKEGA TABORIŠČA JASENOVAC	27
SLIKA 17: JUDOVSKI SPOMENIK V MAUTHAUSNU	31
SLIKA 18: VZHODNONEMŠKI SPOMENIK V MAUTHAUSNU	31

SLIKA 19: PRVI SPOMENIK NA LJUBELJU NA SLOVENSKI STRANI JE BIL POSTAVLJEN LETA 1954. V NASLEDNJIH LETIH SE JE RODILA ZAMISEL, DA BI NA LJUBELJU POSTAVILI OBELEŽJA ZA VSA KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA, KJER JE TRPEL IN UMIRAL SLOVENSKI ČLOVEK. NAČRT ZA TA SPOMENIK STA IZDELALA SLOVENSKA ARHITEKTA BORIS KOBE IN VLASTO KOPAČ, PLASTIKA PA JE DELO UMETNIŠKEGA KOVAČA JOŽETA BERTONCLJA.....	34
SLIKA 20: NOTRANJI PROSTOR BARAKE	34
SLIKA 21: KAMNITI ZIDOVI OKOLI SPOMENIKA.....	35
SLIKA 22: OZNAČEVALNA TABLA S TILORISOM SEVERNEGA TABORIŠČA LJUBELJ NA AVSTRIJSKI STRAN	35
SLIKA 23: OBELEŽJE NA TEHARJIH.....	36
SLIKA 24: V NOTRANJOSTI OBELEŽJA.....	37
SLIKA 25: POT, KI VODI DO OBELEŽJA	37
SLIKA 26: OLTAR	38
SLIKA 27: POGLED Z VRHNJE PLOŠČADI	38
SLIKA 28: ENO IZMED OBELEŽIJ NA FRANKOLOVEM	39
SLIKA 29: OBELEŽJE	40
SLIKA 30: OBELEŽJE NA POVEZAVI MED OBEMA MESTOMA STRELJANJA TALCEV.....	40
SLIKA 31: SKULPTURA VOJAKA.....	41
SLIKA 32: ČETA MAISTROVIH BORCEV V KOLONI, V OSPREDJU SKULPTURA KONJA.....	42
SLIKA 33: PONAZORITEV GREBENOV SEVERNE MEJE NA OBREŽJU SAVINJE	42
SLIKA 34: OBELEŽJE V NOVEM CELJU	43

2. POVZETEK

V letošnjem šolskem letu smo z našo partnersko šolo HTL Villach – Višjo tehniško šolo iz Beljaka in šolo Knobelsdorff iz Berlina sodelovali pri mednarodnem projektu Spominsko mesto Ljubelj. Projekt je bil natečaj ureditve severnega dela taborišča Ljubelj, ki je bil ena od podružnic koncentracijskega taborišča Mauthausen. Kako obeležiti mesto trpljenja in nacističnih žrtev in ohraniti spomin na internirance, ki so med drugo svetovno vojno v nemogočih pogojih kopali ljubeljski predor. Na južni, slovenski strani, je bilo obeležje postavljeno že v petdesetih letih prejšnjega stoletja, severno, avstrijsko taborišče pa so po vojni popolnoma zravnali z zemljo in tudi sicer o njem molčali.

Natečaj so podprli: avstrijsko Ministrstvo za notranje zadeve, Spomeniško varstvo dežele Koroške in iniciativni odbor Mauthausen Loibl-nord. Predstavniki vseh naštetih in dr. Vladimir Vukovič, veliki poznavalec tovrstne arhitekture, so ocenjevali oddane projekte.

Razmišljali smo o težkih temah preteklosti in iskali zamisli ter ideje za natečajno rešitev. Naloga nam je vsem dala veliko novih znanj, tako iz zgodovine, sedanjosti in ne nazadnje iz stroke. Imeli smo mnogo idej ureditve spominskega prostora, ki bo opozarjal na grozote vojne in vse opominjal, da se le-te ne bi kdaj ponovile. Poleg natečajne naloge smo izdelali tudi maketi.

Želeli pa smo tematiko tudi nadgraditi, zato smo se lotili raziskovanja. Preučili smo vsebino koncentracijskih taborišč, spraševali smo se: kdaj, kje in zakaj? Zanimalo nas je, koliko Slovencev je bilo interniranih in jih je umrlo v teh grozovitih ustanovah. Kopali smo po zgodovini in si ogledali tudi primere spominskih obeležij v naši okolici. Iz tega je nastala pričujoča raziskovalna naloga, ki prinaša sporočilo: Ne smemo pozabiti - da se ne bi še kdaj ponovilo! In ne smemo zamolčati - iz pietete do trpečih in umrlih in njihovih najbližjih in vseh nas, ki smo ljudje.

3. CILJ

Obeležiti pomeni na nek način zaznamovati pretekle dogodke, kraje, ... Obeležja so lahko spominske plošče, spomeniki, znamenja, ob katerih se bomo na le-te spomnili. Naša raziskovalna naloga proučuje obeležitve koncentracijskih taborišč pa tudi drugih dogodkov iz časa vojn v naši okolici. V spomin na ljudi, ki so umrli ali pretrpeli in preživeli veliko hudega in v opomin, da se to ne sme nikoli več ponoviti. Tako smo želeli zasnovati mesto spomina na koncentracijsko taborišče na severni strani predora Ljubelj, s spoštovanjem, v spomin in opomin.

Trpljenja milijonov Judov in številnih drugih, ki so bili žrtve nacističnega in fašističnega nasilja v uničevalnih taboriščih se vsakoletno spominjamo 27. januarja - slovenska vlada je leta 2008 ta datum razglasila za nacionalni dan spomina na holokavst. Na ta dan se spominjamo vseh žrtev tega temnega obdobja človeške zgodovine: Romov, Sintov, duševno in telesno prizadetih, pripadnikov različnih verskih ločin, političnih zapornikov, Slovanov in med njimi tudi vseh Slovencev, ki so bili iz kakršnegakoli razloga internirani v nacistična koncentracijska taborišča.

Holokavst je zahteval tudi številne žrtve med slovenskimi Judi, še zlasti v Prekmurju, kjer jih je v predvojnem obdobju živelo največ. Skupno je bilo iz Slovenije v koncentracijska taborišča, kot so Ravensbrück, Auschwitz, Mauthausen, pa tudi posamezna delovna taborišča, prepeljanih okrog 63.000 ljudi.

4. KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA

Koncentracijsko taborišče je posebna oblika taborišča oziroma organizacije, ki prevzgaja oziroma kaznuje nasprotnike; v skrajni obliki pa je namenjeno tudi njihovem organiziranem pobijanju.

Pojem koncentracijskega taborišča označuje vse možne vrste zbirnih, internacijskih in delovnih taborišč, vendar pa ne vključuje razlage namena oz. namembnosti le-teh.

Zbirna taborišča za vojne ujetnike in zapornike ter taborišča za prisilno delo so se razvila že pred časom, od 19. stoletja naprej pa so se razvijala tudi taborišča v povezavi z izgonom, izselitvami in kolonialnimi osvajanji. Od obdobja nacionalsocializma v Nemčiji od leta 1933-1945 pa se pojem koncentracijskih taborišč povezuje predvsem z načrtnimi izgoni in poboji drugače mislečih in še posebej s preganjanjem Judov ter holokavstom. Med izvajanjem tiranije so nacisti zgradili delovna in uničevalna taborišča.

Glavni namen koncentracijskih taborišč je prevzgojiti oziroma kaznovati s pomočjo telesne, psihične kazni, dela, ... S tem zmanjšajo moč nasprotnikov.

Drugotni namen takšnih taborišč je zastraševalni učinek na preostalo prebivalstvo, saj jih prisotnost koncentracijskega taborišča opominja na spoštovanje zakonov ali zvestobo režimu.

Tretji namen je zaslužiti na račun prevzgojnega dela.

5. ZGODOVINA KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ

5.1 KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Prvič je ameriška vojska leta 1838 v taborišče prisilno zaprla Indijance. Ukrep je ukazal takratni predsednik Andrew Jackson, da bi uveljavil t.i. »Indian Removal Act«.

Tudi kasnejše ameriške rezervate za Indijance lahko prištevamo k taboriščem. Ljudje so bili tam namreč pridržani iz rasističnih razlogov pod nehumanimi življenjskimi pogoji. Onemogočena jim je bila eksistenca, moški, ženske in otroci pa so trpeli pomanjkanje hrane.

Tudi kasnejše ameriške rezervate za Indijce lahko prištevamo k taboriščem. Ljudje so bili tam namreč pridržani iz rasističnih razlogov pod nehumanimi življenjskimi pogoji. Onemogočena jim je bila eksistenca, moški, ženske in otroci pa so trpeli pomanjkanje hrane. Poskusi pobega ali upora so bili kaznovani s smrtjo. Zgodovina pojma koncentracijskih taborišč sega že v čas kubanskega boja za neodvisnost proti Španiji med leti 1868-1898, ko je sprva španski general Valmaseda in Valeriano Weyler Nicolau ukazal zapreti vse upornike v koncentracijska taborišča, t.i. »compos de reconcentracion«.

Pojem koncentracijskih taborišč je kasneje uveljavila še britanska vojska v burskih vojnah med leti 1899-1902. Burske ženske in otroke, kot tudi Afričane, ki so živeli na tem območju, so izselili v taborišča v Južni Afriki. Čeprav to niso bila uničevalna taborišča, so zaporniki trpeli zaradi podhranjenosti, slabih higienskih razmer in posledično visoke smrtnosti. V teh taboriščih je umrlo približno 26000 žensk in otrok. Razmere so se umirile šele, ko je Emily Hobhouse razkrila razmere v južnoafriških taboriščih. Tudi nemške kolonialne enote so v takratni nemško JZ koloniji izvajale genocid nad ljudstvi Herero in Nama. Po podatkih nemške vojaške uprave je med oktobrom 1904 in marcem 1907 tam skupno umrlo 7682 ljudi.

Prvo taborišče, ki je bilo označeno z dejanskim nazivom »koncentracijsko taborišče« je bilo v Nemčiji leta 1920. Tam so bili zaprti predvsem Judi iz vzhodne Evrope, pa tudi Sinti in Romi. Zaradi protestov proti nečloveškim življenjskim pogojem, je bilo taborišče leta 1923 razpuščeno.

5.2 KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po drugi svetovni vojni so se v Evropi ohranila ali na novo formirala koncentracijska taborišča le še v nekaterih totalitarnih režimih. Znana so taborišča v komunistični Sovjetski zvezi, kjer so zapirali politične nasprotnike. Imenovala so se gulagi.

Gulag je pravzaprav kratica za glavno upravo taborišč, sčasoma pa so jo začeli uporabljati kot oznako za celoten sistem prisilnega dela v Sovjetski zvezi, od delovnih taborišč, tranzitnih taborišč, taborišč za kriminalce in politične zapornike ter taborišč za ženske in otroke.

Že ruski carji so politične nasprotnike preganjali v Sibirijo in druge oddaljene kraje ruskega imperija. Ko pa je Leninu leta 1917 uspelo prevzeti oblast v Rusiji, je kmalu iznašel pojem razrednega sovražnika, ki ogroža ideje socializma in komunizma. Že kmalu po prevzemu oblasti je Lenin pokazal sovraštvo do višjih slojev, ki jih je označil za saboterje. Po protikomunističnem upor v mestu Pensa pa je tamkajšnjemu komisarju naročil naj izvaja množični teror proti kulakom, popom in beli gardi ter zapre vse nezanesljive v koncentracijska taborišča. V začetku namen teh taborišč ni bil popolnoma določen, zato tudi ni bil izdan noben ukaz, ali je treba taboriščnike samo ponižati in prevzgojiti, ali pa naj bi bili tam kot poceni delovna sila. Zato so takrat postavili vzorec za dve vrsti taborišč. Pravosodno in pozneje notranje ministrstvo sta upravljala taborišča za kriminalce, ČEKA pa je upravljala posebna taborišča, za katera ni veljala jurisdikcija drugih sovjetskih institucij in kjer so prestajali kazen duhovniki, nekdanji carski uradniki, veletrgovci, špekulanti, industrialci, predvsem pa predstavniki neboljševiskih socialističnih strank nekdanje Rusije, združeni v pojem razredni sovražniki. Ta taborišča so imela svoja pravila, strožje kazni in oster režim. Značilno za to vrsto taborišč je bilo dejstvo, da ni bilo nujno, da so zapornike obsodila redna sodišča. Takih taborišč je bilo vse več, zato so se združila v en sam sistem, imenovan gulag.

Po 2. svetovni vojni so tudi jugoslovanske komunistične oblasti ustanovile več koncentracijskih taborišč po vzoru gulagov, kot so Teharje, Gotenica, Goli otok, Sveti Grgur, Bileča, Stara Gradiška in druge.

Najbolj znan je Goli otok. Po Titovem ukazu so v obdobju od 1948 do 1963 aretirali 55633 ljudi in po podatkih UDBE za osrednjo Jugoslavijo 11650 poslali na Goli otok. Jetniki so bili podvrženi mučenju in prisilnemu delu v kamnolomu, ne glede na vremenske razmere. Poleti pri visokih temperaturah, pozimi pa v hladni burji. Zapornike so čuvarji redno topli in drugače trpinčili.

Slika 1: Goli otok

Mnoga povojna koncentracijska taborišča v Sloveniji bi lahko primerjali z najhujšimi nacističnimi koncentracijskimi taborišči ali s sovjetskimi gulagi. Gotovo pa to velja za koncentracijska taborišča Teharje, Št. Vid pri Ljubljani, Strnišče pri Ptuju in za Brestanico (Rajhenburg) pri Sevnici, saj je večina njihovih internirancev končala na moriščih.

Slika 2: Oblačilo in obutev interniranca

6. IZSELJEVANJE SLOVENCEV V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE

Največ Slovencev so izgnali iz obmejnih območij z Italijo, tja pa so poleg Nemcev iz Rajha naseljevali predvsem Kočevske Nemce. Zaradi težav s transportom, oborožene vstaje in ker Srbija in Hrvaška nista mogli sprejeti toliko ljudi, kot so jih z načrti predvidevali, so izgnali »le« okoli 80.000 ljudi. Od ljudi, predvidenih za izselitev, jih je okoli 17.000 samih zbežalo na italijansko okupacijsko območje.

Izseljevanje je potekalo v več valovih. Najprej so izgnali zavedne izobražence (duhovnike, učitelje, pravnike, zdravnike...), naklonjene odporu in komunizmu pa so pošiljali v koncentracijska taborišča. Izgnance so najprej zbrali v zbirnih taboriščih, od koder so jih vozili v Srbijo in na Hrvaško, pozneje pa zaradi vedno večjega narodnoosvobodilnega gibanja tudi v Nemčijo. Ker so želeli preostale čim hitreje ponemčiti, so uničevali vse, kar bi lahko spodbujalo slovensko narodno zavest.

Prepovedali so uporabo slovenskega jezika v javnosti, slovenska društva in organizacije, tudi cerkvene, so ukinili, njihovo premoženje pa zaplenili. Prepovedali so slovenski tisk, uničevali so slovenske knjige in ponemčevali krajevna imena.

Zasegli so številne industrijske obrate in prevzeli celotno gospodarstvo v svoje roke. Uvedli so nemški izobraževalni sistem. Namesto slovenskih so bili le nemški vrtci in šole. Slovenske otroke so vzgajali s pomočjo nemških društev za prevzgojo otrok in mladine - Deutsche Jugend.

Več kot 600 otrok so nasilno vzeli materam in jih poslali v Nemčijo. Nemška organizacija Lebensborn je odvzete dojenčke dodeljevala nemškim družinam, kjer so jih vzgojili v Nemce. Ker naj bi vsi odrasli v nekaj letih govorili samo nemško, so zanje organizirali obvezne tečaje nemščine.

Odrasle so prisilno vpisovali v Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund) ali v Koroško ljudsko zvezo (Kärntner Volksbund) oziroma v njune oborožene oddelke.

V državnih službah so morali nositi uniforme, od pomladi leta 1942 pa, kar je bilo sicer v nasprotju z mednarodnim pravom, uvedli vojaško obveznost. Zato so se

slovenski fantje bojevali v Wermachtu skoraj na vseh frontah. Nasilno vpoklicanih je bilo več deset tisoč Slovencev. Nekaj tisoč jih je padlo, veliko jih je postalo invalidov, nekateri so pobegnili in odšli v partizane. Le redki so se vpoklicu izognili, saj so Nemci zagrozili, da bodo v takšnem primeru poslali v koncentracijsko taborišče njihove družine.

Poleti 1941 so Nemci z namenom, da bi zastrašili ljudi in v odgovor na prve partizanske akcije, začeli streljati talce.

7. NACISTIČNA KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

7.1 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE AUSCHWITZ

Auschwitz je bilo nemško koncentracijsko taborišče. Ime izhaja iz nemškega imena za poljski kraj Oświęcim, ki se nahaja okoli 60 kilometrov zahodno od Krakova. Auschwitz so sestavljala tri glavna taborišča (Auschwitz I. – koncentracijsko taborišče, Auschwitz II. – uničevalno taborišče, Auschwitz III. – delovno taborišče) in še 45–50 manjših.

V začetku leta 1940 so nacisti tukaj zgradili nekaj koncentracijskih taborišč in taborišče za iztrebljanje. Taborišča so bila glavni element v pripravah na holokavst, ki je terjal 1,1 – 1,6 milijonov žrtev, od katerih je bilo več kot 90 % Judov, poljskih rodoljubov iz očiščenih območij in pripadnikov odporniškega gibanja. Ruski narodi so bili druga največja skupina, med njimi je bilo 13.700 vojnih ujetnikov, zajetih v prvem nemškem vdoru na ozemlje Sovjetske zveze. Čeprav so bili v taboriščni evidenci in na obleki označeni kot vojni ujetniki, zanje niso veljala določila haaške konvencije kot za ujetnike drugih zavezniških armad. Zanje je veljal režim kot za druge taboriščnike in na najbolj krut način so jih iztrebljali ob fizičnem delu in množičnih pokolih. Jugoslovani so bili tretja največja narodnostna skupina, med njimi pa je bilo kakih 4.000 političnih zapornikov. Med 25 narodi je bilo tudi nekaj Američanov, Egipčanov, Kitajcev, Bolgarov, Angležov, Turkov, Špancev, Švicarjev, ki so jih aretirali v množičnih racijah po Evropi.

V taborišče so bili pripeljani ljudje različnih starosti (tudi dojenčki in otroci), obeh spolov, vseh socialnih slojev, poklicev in religij. Vsi jetniki so bili razvrščeni glede na vzrok aretacije. Kategorije pa so označevali barvni trikotniki ob taboriščni številki, prišiti na prsih obleke. Ista številka je bila vtetovirana tudi na podlakt jetnika, v barvnem trikotniku je bila označba narodnosti jetnika. Žide je označevala »davidova zvezda«, Rome pa črka »Z«, medtem ko so pripadniki rdeče armade nosili označbo »Kgf«.

Glavni namen taborišča pa ni bilo izkoriščanje delovne sile, ampak iztrebljanje. Za ta namen je bilo taborišče opremljeno s štirimi krematoriji s plinskimi celicami. Štirje

milijoni mrtvih taboriščnikov iz Auschwitz, tisoči invalidov obtožujejo in opominjajo: »Pamet, ki spi, kliče pošast!«.

Slika 3: Spominsko obeležje ženskega dela koncentracijskega taborišča Auschwitz-Birkenau. Barakarsko »velemesto« je uničil zob časa, na ogled pa so ostali le še ostanki krematorijev.

Slika 4: Oblečila in čevlji jetnikov

7.2 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE DACHAU

Bilo je prvo koncentracijsko taborišče, ustanovljeno strani nacistov 21. marca 1933, v mestu Dachau. Eden glavnih pobudnikov je bil Heinrich Himmler. Taborišče so takrat opisovali kot prvo koncentracijsko taborišče, v katerem so »prevzgajali« politične nasprotnike (antinaciste). Zgrajeno je bilo na območju opuščene tovarne streliva, na severovzhodnem delu mesta Dachau, v južni Nemčiji.

Koncentracijsko taborišče Dachau je bilo sestavljeno iz dveh delov: iz upravnega, v katerem so bile upravne zgradbe, različna podjetja in ustanove ter iz jetniškega taborišča, ki so mu rekli Schutzhaftlager. Taborišče je imelo poleg 28 delovnih barak (24 je bila nekaj časa jugoslovanska) tudi baraki A in B, kjer so bili različni laboratoriji in operacijski prostori. Najsodobnejše opreme, ki je bila tu, bi bila vesela vsaka klinika. Toda naprave niso bile namenjene zdravljenju jetnikov, temveč njihovu uničenju. Omeniti moramo še poskuse na živih ljudeh: okužba z malarijo, raziskave vpliva nizkih in visokih pritiskov na človeško telo, raziskave reakcije človeškega organizma na podhladitev, poskusi z morsko vodo, poskusi na jetrih, poskusi s kristalizacijo krvi, poskusi strjevanja krvi in kirurški posegi.

Na drugi strani taborišča je bila tovarna groze in smrti – krematorij. Tu je bilo še manjše strelišče in prostor z vislicami. Krematorij je bil sprva baraka z dvema pečema, kasneje pa so nacisti zgradili novega, večjega s štirimi pečmi. Pepel sežganih trupel so uporabljali kot gnojilo. Ko pa je nacistom pred koncem vojne začelo pohajati gorivo, so več tisoč trupel pokopali na Leitenbergu. Skupno naj bi v Dachavu našlo smrt 148.806 jetnikov.

Po nacionalni sestavi je bil Dachau pravi Babilon, saj je bilo v njem zastopanih kar 40 narodov in narodnosti. Najštevilčnejši so bili Poljaki, sledili pa so jim ruski državljani. Ob koncu vojne je bilo v taborišču tudi kakih 3.100 Jugoslovanov, od tega dobra polovica Slovencev. Velja pa pripomniti, da je bilo število naših ljudi precej večje, saj so nacisti šteli primorske Slovence in Dalmatince za Italijane, Prekmurce pa za Madžare.

Tudi po socialni sestavi je bila taboriščna skupnost sila pestra – od navadnega delavca in kmeta, do najvišjih posvetnih in cerkvenih dostojanstvenikov. Kar zadeva starost, ni bilo za jetnike v Dachavu nobenih omejitev. Tu so bili zaprti jetniki od petletnega otroka do 86-letnega starca.

Koncentracijsko taborišče je delovalo do leta 1945, nato pa so ga uporabljali še za druge namene. Šele leta 1965 je bilo izročeno v upravljanje mednarodnemu komiteju taborišča Dachau. Od nekdanjih barak so ostali le temelji, pod vsako pa je plošča s številko barake. Rekonstruirani sta le dve baraki. Nekdanje gospodarsko območje je spremenjeno v muzej, pred njim pa je veličasten spomenik, delo jugoslovanskega kiparja Glida Nandorja. Kot nema priča najbolj mračnih dni človeške zgodovine in opomin prihodnjim rodovom stoji dachavski krematorij.

Slika 5: Spomenik, ki so ga postavili leta 1997

Slika 6: »Arbeit macht frei« - delo osvobaja! Besede, ki so bile pri vhodu v taborišče z velikimi črkami vkovane v velika vrata, ki so vodila v dachausko taborišče, so bile velika prevara. Delo v Dachavu je bilo prekletstvo in strašna kazen, ki je pomenila za jetnike popolno izčrpavanje in za premnoge med njimi tudi smrt.

V taborišču so bili internirani tudi znani slovenski umetniki: slikar Zoran Mušič, kipar Božo Pengov, arhitekt Boris Kobe in drugi.

Slika 7: Zoran Mušič: Nismo poslednji; slika prikazuje travmatično slikarjevo izkušnjo, ki jo je doživel leta 1945 v taborišču Dachau.

7.3 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE BUCHENWALD

To je nemško nacistično koncentracijsko taborišče s sedežem v mestu Ettersberg v bližini Weimarja. Buchenwald je bil eno prvih in največjih koncentracijskih taborišč na nemških tleh, kjer je bila razpredena široka mreže koncentracijskih taborišč, ta mreža pa je segala vse do Jene, Leipziga, Hallerja, Dusseldorfa in Kolna. Bilo je taborišče zapornikov iz vse Evrope in Rusije. Zaporniki so bili Slovenci, Poljaki, Jehove priče, kriminalci, homoseksualci, vojni ujetniki.

Na glavna železna vrata, ki vodijo v Buchenwald, so nacisti napisali z železnimi črkami »Jedem das Seine«, kar pomeni »vsakomur svoje« (v prenesenem pomenu - vsakdo dobi kar si zasluži!). Prvi jetniki so bili nemški antifašisti, ki jih je Hitler zaprl že leta 1933 in tisti, ki so preživeli ječe in taborišča so bili zaprti tudi po dvanajst let. Ti so krčili gozd, začeli graditi vojašnice in vile za posadko SS, zase pa barake in naelektrizirano bodečo žico okoli taborišča. Kasneje so v taborišča pripeljali še Jude, nasprotnike nacizma iz Avstrije, Češke in Poljske. Samo v novembru 1938 je prišlo v taborišče 12.000 Judov, vseskozi pa so morali širiti Buchenwald. Rasle so tudi delavnice in tovarne orožja. Zaradi prenapornega dele in lakote je veliko zapornikov umrlo, zato so zgradili krematorij. V njem pa so včasih zažgali še celo žive ljudi. Kmalu nato so prišli v taborišče prvi Nizozemci, Rusi, Francozi, Jugoslovani, Italijani, Norvežani, Grki, Madžari, Danci. Skozi Buchenwald je šlo v osmih letih kakšnih 238.000 jetnikov od tega jih je 56.000 umrlo samo v tem taborišču. Na dan osvoboditve je bilo v Buchenwaldu 21.000 jetnikov.

Na apelih so obešali ujete ubežnike. Bolne, lačne, pomanjkljivo oblečene in premražene so jih puščali stati v snegu, dežju in močnem vetru, kadar je kdo pobegnil, včasih pa tudi kar brez vzroka. Zaradi slabih obrokov je bila lakota zelo velika in je povzročala oslabele in številne bolezni. Nekateri so dobivali od doma pakete in le redki med temi svojih paketov niso delili s tovariši. Nekateri so bili vpreženi v s kamenjem naložene vozove in vlačili iz kamnolomov kamenje, medtem pa so morali peti. Imenovali so jih 'pojoči konji'.

17. avgusta 1944 so pripeljali v taborišče voditelja nemških komunistov in ga zverinsko ubili, nekaj dni kasneje, 24. avgusta 1944, pa so Američani bombardirali tovarne in vojašnice okrog Buchenwalda. Ob osvoboditvi taborišča je okrog krematorija ležalo vse polno okostnjakov in ob pogledu na to so ameriški vojaki le zgroženo zmajevali z glavo.

Od aprila 1941 do aprila 1945 je Buchenwald sprejel 3.872 Jugoslovanov, več sto Hrvatov in Slovencev iz Julijske Krajine, ki jih je taboriščna uprava razglasila kot Italijane.

Ob osvoboditvi je bilo v taborišču 21.000 jetnikov, od tega 607 Jugoslovanov, ki so 15. aprila sklenili zgodovino buchenwaldskega taborišča z zborovanjem in prisego, da bodo uničili nacizem s koreninami vred in pomagali zgraditi nov svet. Svet miru in svobode. Jugoslovani so prihajali iz vrst organiziranih upornikov, zajetih aktivistov OF in ujetih partizanov, tako so pomagali pri organiziranju jetnikov, tudi drugih narodov v mednarodno skupnost, ki jo je vodil mednarodni ilegalni komite. Tako so se jetniki uspešno organizirali in izvedli napad.

Leta 1958 so v bližini taborišča zgradili spomenik. Tu so množični grobovi, vrsta kamnitih blokov z napisi dežel in katerih so bili ujetniki, umetniški reliefi na katerih so prizori iz taboriščnega življenja. Na vrhu je kip, ki predstavlja skupino jetnikov, za njimi pa visok stolp z zvonom.

Slika 8: Skulptura Fritza Cremerja prikazuje internirance

Slika 9: Rico Lebrun: The Buchenwald cart

Slika 10: Krematorij

7.4 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE RAB

Koncentracijsko taborišče Rab je bilo fašistično koncentracijsko taborišče 2. svetovne vojne. Ustanovila ga je italijanska fašistična oblast na jadranskem otoku Rab julija 1942, v bližini otoškega kraja Kampor. Na štabni konferenci 2. avgusta leta 1942 v Kočevju so sklenili: »Sistem je potrebno še zaostri v takem obsegu, da bodo vsi spoznali, da zanje ni rešitve ...«.

Koncentracijsko taborišče je bilo zgrajeno v nižinskem predelu otoka, zaradi česar je večkrat prišlo do poplav. Območje z improviziranimi šotori je zapiralo do 15.000 internirancev, večinoma Slovencev, Judov in Hrvatov. Na Rabu so bili interniranci predvsem preprosti kmečki ljudje, ki so jih v taborišče privedli naravnost s polj, gozdov ali travnikov.

Od lakote in težkih življenjskih razmer, zlasti pozimi in poleti, je v njem umrlo okoli 1.200 ljudi, od tega več kot 100 otrok pod 10 letom starosti. Nadaljnjih 800 jih je umrlo po kasnejši premestitvi v druga taborišča Italije, npr. Gonars in Padovo.

Množica preživelih internirancev je že pred kapitulacijo Italije in razpustitvijo taborišča v ilegali septembra 1943 ustanovila rabsko brigado s petimi bataljoni, ki je razorožila italijansko posadko in se je zoperstavila nemški okupaciji.

Leta 1953 je bil na območju taborišča zgrajen spominski park, ki ga je načrtoval Edvard Ravnikar, gradili pa so ga zaporniki Golega otoka.

Enako kot ostala poglavja italijanske fašistične zgodovine, tudi koncentracijsko taborišče Rab zaradi zavezniške vloge Italije v zadnjih letih 2. svetovne vojne in povojnega zanikanja, ostaja malo znano izven meja nekdanje Jugoslavije.

Leta 2003 je italijanski desni premier Silvio Berlusconi dvignil prah z izjavo, da italijanski fašisti nasprotnikov režima in drugih niso pošiljali v koncentracijska taborišča, pač pa le na obvezne počitnice.

Slika 11: Podoba rabskega taborišča do leta 1953. Taborišče je bilo pozneje preurejeno v park miru. Spomenik je zasnoval arhitekt Edo Ravnikar. Postavili sta ga tedanji jugoslovanski republiki Slovenija in Hrvaška.

Slika 12: Imena umrlih internirancev

7.5 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE GONARS

Koncentracijsko taborišče Gonars je bilo ustanovljeno 23. februarja 1942. Italijanski fašistični režim ga je vzpostavil zlasti za interniranje slovenske in hrvaške narodnosti. Taborišče je bilo eno težjih taborišč. Grajeno je bilo z visoko žično ograjo in s stražnimi stolpi na katerih so bile stalne vojaške straže. Razdeljeno je bilo na tri sektorje »alfa«, »beta« in »gama«, posebno, popolnoma ločeno, pa je bilo še taborišče za nekdanje jugoslovanske oficirje in podoficirje. Tako sta v Gonarsu ves čas obstajali dve koncentracijski taborišči. V beti in gami so bile zgrajene barake s pogradi, v alfi, ki je nastala v času roške ofenzive, pa so bili postavljeni šotori. Prvi transport ljudi je prispel dva dni kasneje: 5.343 ljudi, predvsem privržencev OF in komunistične partije, pa tudi nekaj prekaljenih revolucionarjev, za katere fašisti niso vedeli, kdo so.

V taborišču so prirejali kulturne nastope pevskega zbora, različna predavanja in demonstrativne nastope. A veliko je bilo tudi trpljenja. Ne le to, da so bili lačni, ampak tudi to, da niso bili obravnavani kot ljudje, ampak kot številke. Tudi psihično so jih uničevali, sklicevali so apele, večkrat so pregledovali barake in iskali radijske sprejemnike, čeprav jih jetniki seveda niso imeli.

Italijani so Gonars izpraznili novembra 1942. Večino jetnikov so odpeljali v taborišče Renicci blizu Arezza v srednji Italiji, manjši del pa so premestili v taborišče Monigo pri Trevisu v bližini Benetk. Tako se je zaključilo prvo obdobje Gonarsa. Sledilo je drugo obdobje. V izpraznjeni Gonars je okupator pripeljal iz taborišča na Rabu ženske z otroki in dovažal ženske jetnice iz ljubljanskih zaporov. In sledilo je še tretje obdobje Gonarsa, ko so zgodaj spomladi 1943 pripeljali nazaj jetnike iz Trevisa.

Taborišče je bilo opuščeno 8. septembra 1943, takoj po italijanski kapitulaciji. Oblast si je kasneje prizadevala zakriti dokaze o prisotnosti taborišča, zaradi česar je bilo slednje porušeno, material je bil uporabljen za gradnjo bližnjega vrtca, območje pa spremenjeno v travnik.

Leta 1973 je kipar Miodrag Živković na mestnem pokopališču po prizadevanjih Jugoslavije postavil obeležje - cvetlico z železnimi cvetnimi listi, v tamkajšnjo kripto pa so prenesli ostanke 453 slovenskih in hrvaških žrtev. Po ocenah naj bi v taborišču zaradi stradanja in mučenja umrlo dodatnih 50 internirancev. Razen obeležja v kraju

ne obstaja nikakršen dokaz o zločinu, prav tako zanj ne ve mnogo krajanov. Zato ta za uradno Italijo še danes ostaja v temi zgodovine.

Slika 13: Veličastna grobnica v Gonarsu je bila zgrajena leta 1973. Tu so pokopane žrtve gonarškega taborišča, počivajo pa tudi posmrtni ostanki prekopenih žrtev iz vseh ostalih koncentracijskih taborišč severozahodne Italije.

Slika 14: Pogled na koncentracijsko taborišče Gonars

7.6 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE JASENOVAC

Koncentracijsko taborišče Jasenovac (hrvaško logor Jasenovac) je bilo koncentracijsko taborišče v istoimenskem mestecu na Hrvaškem v času druge svetovne vojne. Ustanovljeno je bilo v avgustu leta 1941, ko so vanj pripeljali prve ujetnike iz Sarajeva in razpuščeno aprila leta 1945.

Jasenovac je bil kompleks petih večjih in treh manjših taborišč razmetanih v relativni medsebojni bližini v krogu 240 kilometrov ob bregu reke Save. Taborišče so gradili od avgusta leta 1941 do februarja 1942. Večji del taborišča se je nahajal v mestu Jasenovac, okrog sto kilometrov jugovzhodno od Zagreba. Taborišči I. in II. sta bili v vaseh Bročica in Krapje, a sta bili kmalu razpuščeni zaradi pogostih poplav. Zaporniki so bili prestavljeni v taborišče Ciglana (Jasenovac III.), ki je bilo največje taborišče in je vključevalo tudi krematorij. V Donji Gradini na drugi strani reke Save so izvrševali usmrtnitve.

Taborišče za otroke je bilo v Sisku, žensko taborišče pa v Stari Gradiški jugovzhodno od Jasenovca, čeprav je bilo nekaj žensk tudi v Jasenovcu.

Taborišče je bilo namenjeno predvsem uničevanju Srbov, čeprav je v njem umrlo tudi večje število Hrvatov, Romov, Judov in Slovencev.

Prvi zaporniki, ki so jih pripeljali iz Sarajeva, so v nemogočih razmerah delali v obratih opekarne (ciglane). Kmalu so dogradili še taborišče Jasenovac II. in železniško povezavo. Tako so se tja kmalu začele valiti kolone srbskega prebivalstva iz z vseh koncev, največ iz Slavonije in Baranje, pa tudi Bosne.

Taboriščnike so ob prihodu ločili pa spolu, jih pretepali s puškinimi kopiti, nekatere pa kar takoj pobili s lesenimi kiji in sekirami.

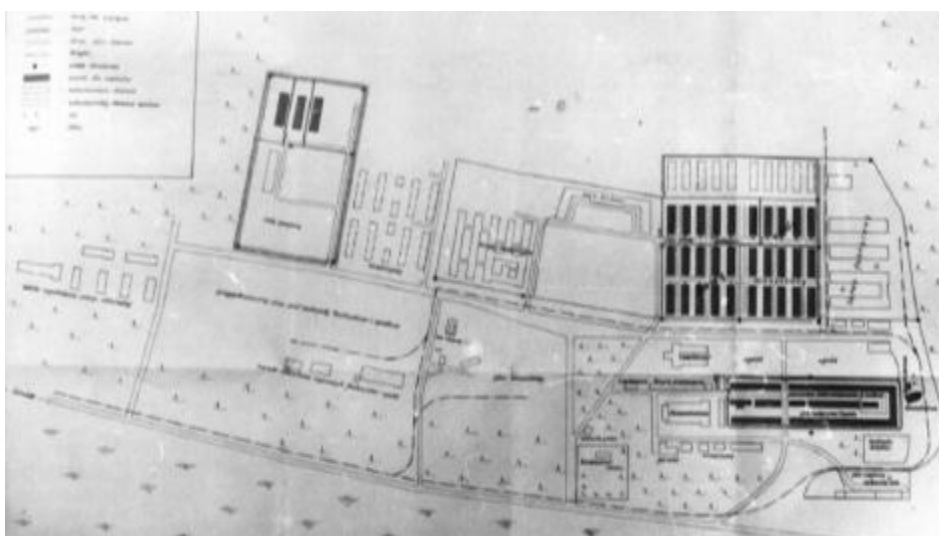
Ustaši v Jasenovcu niso prenesli v taborišču več kakor tisoč ljudi na dan, zato so jih pobijali največkrat tudi brez kakršnega koli razloga. Pobeg je plačalo z življenjem 100 Srbov. Nad ustaškimi zverinstvi so se zgražali celo nemški vojaki in oficirji, o njih pa obstaja tudi zajetna dokumentacija.

Partizani so osvobodili kraj marca 1945.

Ugotovljeno je, da je bilo v Jasenovcu pobitih najmanj 480.000 do 580.000 ljudi. Zgodovinarji trdijo, da natančna rekonstrukcija dogodkov ni več mogoča, ker seznami aretiranih in pobitih oseb niso ohranjeni. Ustaši so sami poskrbeli za to, da se čim več dokumentov uniči. Po izjavah in pričevanju taboriščnikov, je šlo skozi taborišče Jasenovac, Staro Gradiško in Lepoglavo več kot tisoč Slovencev.

Slika 15: Spomenik v Jasenovcu

Slika 16: Tloris koncentracijskega taborišča Jasenovac

7.7 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE MAUTHAUSEN

Marca 1938, si je državni vodja SS Heinrich Himmler ogledal Mauthausen in bližnji Gusen, da bi poiskal primeren kraj za postavitev koncentracijskega taborišča. Ker se je vodstvu SS kraj zdel idealen za njihove načrte, so zemljišče odkupili. V kamnolomu pridobljen granit naj bi porabljali za gradnjo nemških cest.

16. maja 1938 je SS s 30 civilnimi delavci začela z delom. Kasneje so iz Dachaua pripeljali še veliko kriminalnih jetnikov, ki so pomagali graditi barake, stavbo pralnice, kompleks kuhinje, stražne stolpe, kamnito ograjo, barake za esesovce in speljali so tudi dovozne poti. Z začetkom 2. svetovne vojne je režim v taborišču postal še strožji, zmanjšala se je oskrba s hrano, delovni dan pa je bil vse bolj napet.

Sledili so transporti kaznjencev. Med prvimi so bili avstrijski nasprotniki režima, socialisti, duhovniki in komunisti, kasneje pa še obsojeni kriminalci, Romi (t.i. asocialni primerki človeške družbe), Avstrijski in nemški Judje, Jehove priče ter homoseksualci. Po začetku 2. svetovne vojne so v Mauthausen pripeljali še Poljake, španske republikance, ki so jih Nemci zajeli v Franciji, Čehe, nizozemske Jude, Francoze, Ruse, Madžare, Italijane in Jugoslovane.

V Mauthausnu je bilo do leta 1945 interniranih 8.650 Jugoslovanov, od tega 4.153 Slovencev (4.044 moških in 109 žensk). Prvi Slovenci, ki so prišli v taborišče so bili iz avstrijske Koroške ter udeleženci španske državljanske vojne, ki so jih Nemci zajeli v Franciji.

Med vojno je v Mauthausnu umrlo 1.500 Slovencev, odpuščenih je bilo 1.190, premeščenih 178, pobeglih 11, osvobojenih leta 1945 pa 1.234. Brez podatkov je 40 Slovencev, ki so bili odpuščeni, a jih niso pustili domov (z nekaterimi izjemami), ampak so jih poslali na prisilno delo širom Nemčije in okupiranih dežel. Od tam so številni pobegnili v partizane.

Po odloku o razvrstitvi takrat obstoječih taborišč, ki je bil izdan leta 1941, je Mauthausen spadal v tretjo, najslabšo oziroma najhujšo kategorijo. Koncentracijsko taborišče je bilo določeno za težko obremenjene, nepopoljšljive in zaradi kriminala že

predkaznovane elemente in asocialne, se pravi še komaj prevzgojljive jetnike. Spremni dokumenti so imeli oznako »Vrnitev ni zaželeno«. Do sredine leta 1943 je bila notranja komanda večji del v rokah internirancev kriminalcev, ki so iz zlobe druge internirance trpinčili na najrazličnejše načine. Posebno so se znašali nad novinci.

Vodje SS, kapoji in njihovi pomočniki so jetnikom večkrat jasno in glasno ponavljali: »Tu živijo samo tisti, ki delajo in mrtvi. Bolni morajo umreti.«

Internirance v kazenski delovni komandi kamnoloma, neregistrirane sovjetske vojne ujetnike in Jude iz Zahodne Evrope so zaplinili in pobili takoj po prihodu v KLM. Takšnih je bilo v KLM več tisoč. Ker vsi interniranci niso bili vpisani v sprejemne knjige (bili so brez imen in brez števil), je bilo število vseh internirancev od leta 1938 do 1945 znatno večje kot jih kažejo uradni podatki.

Interniranci so se razlikovali po našitih zunanjih znakih. Na levi strani zgornjega oblačila so nosili barvni trikotnik (s konico navzdol), po katerem se je razpoznala narodnost, politična in rasna kategorija internirancev v KLM. Politični interniranci so nosili rdeče trikotnike, kriminalci zelene, španski modre, raziskovalci Svetega pisma vijoličaste, asocialne osebe črne in homoseksualci rožnate barve. Nemški in avstrijski politični interniranci niso imeli na trikotnikih nobenega znaka, interniranci drugih narodnosti pa začetno črko svoje države. Sovjetski vojni ujetniki so imeli oznako SU, Judje pa so morali nositi Davidovo šesterokrako zvezdo. Posebne oznake so morali nositi interniranci kazenske delovne komande, pripadniki nemške redne vojske, ki so prestajali kazen v taborišču, povratniki in tisti, ki so bili sumljivi zaradi pobega.

Vodstvo taborišča, ki je obveščalo svojce o vzrokih smrti internirancev, je poznalo le tri uradne oblike smrti: naravna smrt (odpoved srca, krajša bolezen ali kakršenkoli podoben izmišljen izgovor), nenaravna smrt (samomor; na električni žici ali obešanje), »ustreljen na begu«.

Med samomore so šteli tudi, kadar so internirance v kamnolomu stražarji SS porivali čez »steno padalcev« in jih s tem zagotovo ubili. Ubijali so jih na razne načine: ustrelili so jih za blokom smrti, v kletnih prostorih so jih obešali, streljali v tilnik in usmrtili v plinski celici. Taka usoda je doletela tudi 65 slovenskih talcev, ko so jih leta

1942 ustrelili za blokom 20. Ubijali so jih tudi s smrtonosnimi injekcijami. Graščina Hartheim je imela naprave za usmrnitev s plinom v plinskih celicah, a tudi v centralnem taborišču KLM je bila inštalirana plinska celica, kjer je bilo zaplinjenih več tisoč internirancev. Skoraj vsi pobegi so se končali s smrtjo, saj so pobegle internirance prej ali slej ujeli, jih pripeljali nazaj, strahotno mučili in nato ubijali. Največkrat so jih javno obešali v taborišču oz. bunkerju.

Spomladi 1945 je bil Mauthausen prenapolnjen z interniranci vseh vrst in narodnosti. V KLM je bilo doseženo največje število registriranih internirancev (84.472 moških in 2.988 žensk).

V taboriščih niso bili le evropski interniranci, ampak je bilo tudi manjše število Arabcev, Egipčanov, Kitajcev, Kubancev, Južnoameričanov, Indijcev in drugih.

Leta 1943 je bila v taborišču osnovana tajna organizacija za pripravo upora, ki je leta 1945 prerasla v tajno vojaško organizacijo. Osnovan je bil tudi Mednarodni mauthausenski komite, v katerem je Jugoslovane zastopal naš rojak in slovenski pisatelj Lovro Kuhar-Prežihov Voranc.

7. maja je ameriška vojska prevzela taborišče, ki je štelo približno 220.000 internirancev. Američani so priznali legitimnost Mednarodnega mauthausenskega komiteja, ki obstaja še danes, nato pa so razorožili taborišče vojaške formacije in uničili orožje.

5. maja 1945 je bilo koncentracijsko taborišče Mauthausen osvobojeno.

8. maja 1949 je bila prva proslava osvoboditve KL Mauthausen. Od takrat spomini na mrtve in proslava osvoboditve potekajo vsako leto.

7. maja 1995, je Slovenija postavila svoj spomenik v spomin na umrle internirance iz Slovenije. Spomenik je skulptura sestradanca, ki stoji kot spomenik v podružnici na Ljubelju z napisom »Obtožujem«.

Slika 17: Judovski spomenik v Mauthausnu

Slika 18: Vzhodnonemški spomenik v Mauthausnu

7.8 KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE LJUBELJ

Delovno koncentracijsko taborišče Ljubelj je bilo zgrajeno leta 1943 na obeh straneh ljubeljskega predora kot eno od mnogih pomožnih enot koncentracijskega taborišča Mauthausen; delilo se je na taborišče Loibl – nord (na avstrijski strani) in Loibl – süd (na jugoslovanski strani). Do konca vojne je moralo približno 1.800 jetnikov skopati predor skozi Karavanke, ki so meja med Slovenijo in Avstrijo. Pri tem je okoli 40 ljudi umrlo zaradi trdega dela ali pa so jih usmrtili.

Predvsem zaradi gospodarskih razlogov so se nacisti odločili za izboljšavo prometnih poti do Jugoslavije. Friedrich Rainer, eden glavnih nacistov, se je močno zavzemal za gradnjo predora na Ljubelju, na meji med Avstrijo in Slovenijo. Leta 1943 je sklenil državni gradbeni oddelek pogodbo s podjetjem »Universale Hoch und Tiefbau AG«, ki naj bi vodilo gradbeni postopek predora in zgradilo koncentracijsko taborišče: manjše ljubeljsko taborišče na severu in večje taborišče na jugu. Na južni strani so začeli z vrtanjem predora že marca leta 1943, medtem ko na severni strani šele junija istega leta. Poleg k jetnikov je bilo še zaposlenih še okoli 660 civilnih delavcev. Ti so na Ljubelj prišli delno prostovoljno in delno prisiljeno.

Prebivalci Trziča so poskušali jetnikom na skrivaj dati živila in cigarete, medtem ko so jih pripadniki SS natovorili na tovarnjake in jih odpeljali na Ljubelj. Večina jetnikov je bila tukaj zaradi političnih razlogov, drugi zaradi odklanjanja prisilnega dela, tretji pa so bili vojni ujetniki najrazličnejših narodnosti. Največji del jetnikov, okoli 800, je bilo Francozov. Tem se je pridružilo približno 450 Poljakov, 188 Rusov in 144 Jugoslovanov. Od okoli 70 ujetih Nemcev in Avstrijcev, so bili, vsaj večina, lopovi in roparji. Ti so imeli vodilne pozicije v taborišču ali pa jim je bilo dodeljeno vsaj lažje delo. Ostali jetniki so prišli iz Češke, Norveške, Luksemburga, Grčije, Belgije in Nizozemske. Leta 1944 so deportirali 15 judovskih ujetnikov iz Madžarske na Ljubelj. Že po nekaj tednih so jih poslali nazaj v Mauthausen.

Komandant taborišča SS je bil Julius Ludolf. Pod njegovim vodstvom se je začelo pretepanje jetnikov. Ti so morali neprestano opravljati najtežja dela, medtem ko so jih njihovi pazniki venomer pretepali. Ker se je gradbeno podjetje že kmalu začelo razburjati, da je toliko jetnikov nesposobno za delo zaradi prehudih udarcev, je

Ludolfa že avgusta 1943 nadomestil Jakob Winkler. Tudi pod njegovim vodstvom ni bilo nič bolje. Govori se celo, da se je položaj za jetnike poslabšal.

Civilnim delavcem, ki so delali tudi v predoru, je bil prepovedan kontakt z jetniki. Vseeno pa so jim pomagali, tako da so prethotapili pisma in pakete v taborišče in s tem vzpostavili povezavo med ujetniki in zunanjim svetom ter njihovimi družinami. Eden tistih civilnih delavcev je bil Janko Tišler, ki se je kot mnogo drugih, priključil partizanom in svoj čas v taborišču zapisal v knjigi Das Loibl - Ljubelj.

4. decembra 1943 so skopali predor tako daleč, da so imeli majhno povezavo iz ene strani na drugo. Leto kasneje je bil predor že tako velik, da so se lahko prva vozila peljali skozi. Slabi ali dela nesposobni delavci so bili poslani v Mauthausen, kar je pomenilo zanje gotovo smrt.

Zdravnik taborišča Sigbert Ramsauer je bil odgovoren za določitev jetnikov, ki so šli nazaj v Mauthausen. Usmrtil je okoli 30 ljudi z injekcijo bencina v srce, ker je menil, da ne bi preživel transporta v Mauthausen. Ta postopek je imenoval »lepa smrt«. Zlorabljal pa tudi jetnike za svoje poskuse.

Od leta 1943 do 1945 so nekateri taboriščniki večkrat poskušali pobegniti. Tiste, ki so pri pobegu dobili, so jih takoj poslali nazaj v Mauthausen in jih tam usmrtili. Tisti, ki so lahko zbežali, so se pridružili partizanom in se bojevali na njihovi strani.

16. aprila 1945 je bilo taborišče sever na koroški strani zaprto, zaradi naraščajoče partizanske aktivnosti in so jetnike premestili na južno stran.

Taboriščni komandant Jakob Winkler je bil po določitvi nekega britanskega vojaškega sodišča usmrčen na vislicah. Zdravnik Sigbert Ramsauer bi moral do konca svojega življenja v zapor, vendar je bil leta 1956 pomiloščen.

Slika 19: Prvi spomenik na Ljubelju na slovenski strani je bil postavljen leta 1954. V naslednjih letih se je rodila zamisel, da bi na Ljubelju postavili obeležja za vsa koncentracijska taborišča, kjer je trpel in umiral slovenski človek. Načrt za ta spomenik sta izdelala slovenska arhitekta Boris Kobe in Vlasto Kopač, plastika pa je delo umetniškega kovača Jožeta Bertonclja.

Slika 20: Notranji prostor barake

Slika 21: Kamniti zidovi okoli spomenika

Slika 22: Označevalna tabla s tlorisom severnega taborišča Ljubelj na avstrijski stran

8. OBELEŽJA PRVE IN DRUGE SVETOVNE VOJNE V CELJSKI OKOLICI

8.1 TEHARJE

Teharje je naselje pri Celju. Danes je poznano predvsem kot kraj povojnih izvensodnih pobojev. Na mestu zločinov sta postavljena spomenik in Spominski park Teharje, ki sta delo arhitekta Marka Mušiča in naj bi prispevala k spravi.

Na Teharjah so med drugo svetovno vojno Nemci zgradili vojaško taborišče, ob koncu vojne pa so tam zaprli ujetnike, ki so sodelovali pri obrambi Celja. Po koncu vojne je bilo taborišče krajši čas opuščeno. Ponovno je začelo delovati konec maja 1945, ko so vanj namestili domobrance in nekatere civiliste, ki so se zatekli v zavezniška taborišča na avstrijskem Koroškem in so jih zavezniki vrnili nazaj v Jugoslavijo.

Konec maja 1945 so komunistične oblasti v taborišče na Teharjah pripeljale Rupnikov bataljon, v prvih dneh junija 1945 pa še približno 3000 domobrancev.

Po ocenah je šlo skupaj za okoli 5000 ljudi, ki jih je povojna oblast brez sojenja usmrtila mesec ali dva po koncu druge svetovne vojne v Evropi.

Slika 23: Obležje na Teharjih

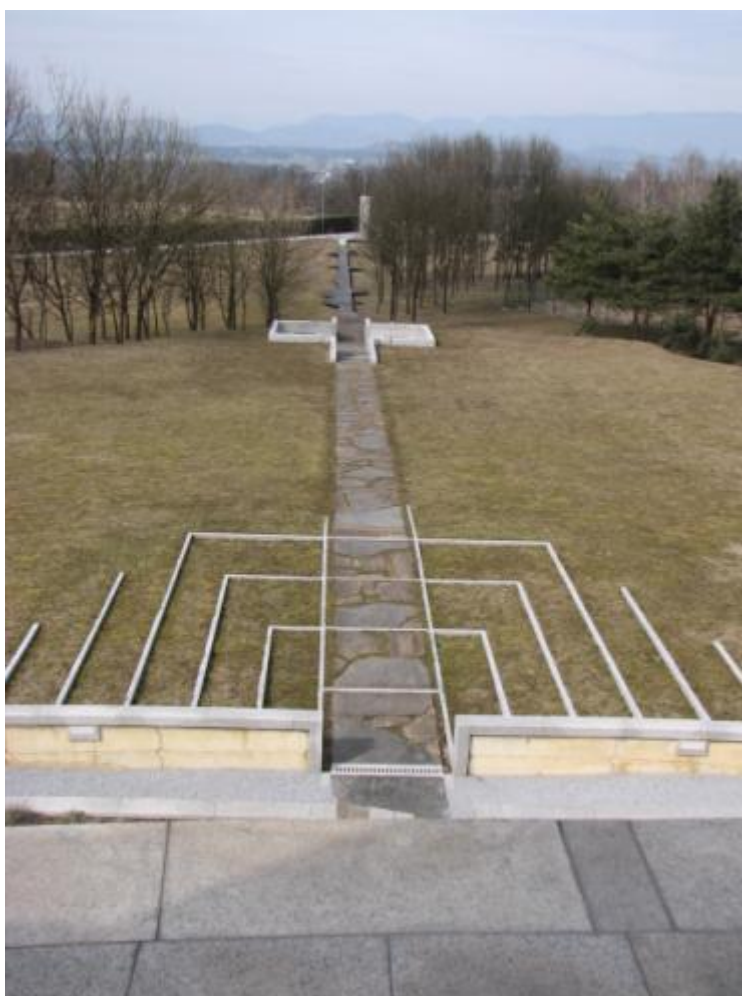
Slika 24: V notranjosti obeležja

Slika 25: Pot, ki vodi do obeležja

Slika 26: Oltar

Slika 27: Pogled z vrhnje ploščadi

8.2 FRANKOLOVO

V začetku leta 1945 so zavezniške armade prodrle globoko v ozemlje Hitlerjevega Tretjega rajha. Druga svetovna vojna se je bližala koncu. V okupirani Sloveniji je nacistična oblast še naprej z nezmanjšano odločnostjo izvajala Hitlerjev ukaz: »Napravite mi to deželo spet nemško«. Sile ki so se takemu početju vedno bolj zoperstavljale so bile enote partizanskega gibanja.

Pokol se je zgodil iz maščevanja zaradi partizanske zasede borcev Bračičeve brigade v soteski Tesno, v katero je 2. februarja 1945 med vožnjo s svoje poroke padel eden najpomembnejših nacističnih funkcionarjev, celjski okrožni vodja in deželni svetnik Anton Dorfmeister, ki je za posledicami ran naslednjega dne umrl v celjski bolnišnici.

Kot maščevanje za njegovo smrt so nacisti v mariborskih, celjskih in trboveljskih zaporih izbrali sto talcev in jih devetindevetdeset obesili na drevesa ob cesti, enega pa ustrelili med begom. Stol na katerem so stali talci tik pred obešanjem je obstal pri jablani, kjer je bil obešen zadnji talec. Zaporniki iz celjskega Starega piskra (zaporov) so morali izkopati dve veliki jami, kamor so nato večino obešenih tudi pokopali. Danes v grabnu ob cesti med Frankolovim in Stranicami stoji grobišče ter dva spomenika z imeni 98 obešenih in dveh ustreljenih talcev.

Slika 28: Eno izmed obeležij na Frankolovem

8.3 LJUBNO OB SAVINJI

Park posvečen generalu Maistru in borcem za severno mejo je zasnovan kot abstrakten tridimenzionalen prostor, kjer so poti speljane okoli geometrijsko porezanih travnih grebenov. Boji za severno mejo so se začeli leta 1918 in končali leta 1920. Gre za zelo abstraktno ponazoritev grebena severne meje, za katero so se borili Maistrovi borci. Greben ob cesti je odsekan in zaključen z opornim zidom, ki služi kot del spominskega obeležja saj je ob njem postavljena skulptura, katero sestavlja več stiliziranih vojakov, lik generala Maistra in konja. Skulpture so narejene iz varjenega kovinskega paličja. Abstraktna skulptura deluje kot skica – hkrati pa z subtilnim poudarjanjem ključnih linij torza ustvarja resnični volumen in polnost teles vojakov. Park borcev za severno mejo je bil odprt 7. 9. 2007. Krajinsko arhitekturo sta zasnovala Matej Kučina in Tanja Maljevac, skulpture pa je izdelal kipar Primož Pugelj.

Slika 31: Skulptura vojaka

Slika 32: Četa Maistrovih borcev v koloni, v ospredju skulptura konja

Slika 33: Ponazoritev grebenov severne meje na obrežju Savinje

8.4 NOVO CELJE

Novo Celje je naselje ob Dobriši vasi med Celjem in Žalcem. Tu se nahaja graščina Novo Celje, ki je v sedanji podobi nastala v 18. stoletju. V njej so pred drugo svetovno vojno imeli bolnišnico za duševno motene ljudi.

V mesecu juniju leta 1941 pa so predstavniki nemških oboroženih sil iz graščine Novo Celje deportirali vseh 370 bolnikov. Po deportaciji v Nemčijo so vse bolnike tudi usmrtili.

V spomin na ta dogodek je občina Žalec ob vhodu v двореc postavila spominsko ploščo.

Slika 34: Obležje v Novem Celju

9. NAŠA REŠITEV SPOMINSKEGA OBELEŽJA

Naša rešitev skuša oživiti mesto trpljenja internirancev, ki so gradili ljubeljski predor s severne strani. Pot do tega mesta nam kažejo žičnate figure zapornikov, ki sključeno hodijo po peščeni cesti od tunela proti taborišču. Mesto zaprtega dela taborišča smo označili z nizko brvjo, dvignjeno le malo nad teren, po kateri je mogoče teritorij obhoditi. Na tej poti stoji tudi glavni spominski objekt: nadkritje umivalne barake. Konstrukcija iz lesenih lepljenih okvirov je popolnoma zastekljena, na stranskih steklih so na steklu natiskani teksti in fotografije, ki prikazujejo dogodke ter imena internirancev. Strešna stekla so prozorna, rdeča in modra in kot vitraži pri gotski katedrali z barvitimi sencami, ki jih ustvarjajo, oživljajo ta prostor. Barve niso izbrane naključno: to so barve zastav držav iz katerih prihajajo interniranci. Tudi sicer imajo bela, rdeča in modra barva simbolne pomene, ki pritičejo spomeniku; izražajo temo, noč, neskončnost, resnico, trpljenje, nasilje in kri, pogum in moč. Apelplac je nakazan z betonskimi ploščami v tleh, v katerih so odtisi cokel, ki so jih nosili interniranci na teh zborih. Pozicije in volumne barak smo nakazali z okviri iz lepljenega lesa, barvanimi sivo, ki so postavljeni na začetke in konce nekdanjih stanovanjskih barak in so narejeni po merah in oblikah njihovih obrisov. Podobno so pri odprtem delu taborišča označene pozicije barak z enakimi okviri, barvanimi črno, ki so postavljeni kar med drevesa v gozdu, ki zdaj zarašča ta del. A vsega ne sme zarasti gozd! Ljudje so trpeli in umirali pod nacističnim terorjem, a dobro je premagalo zlo. Svoboda je tako dragocena! Zato moramo ohranjati spomin. Da se ne bi ponovilo!

10. ZAKLJUČEK

Čeprav se nam je v začetku zdela tema obeležja koncentracijskega taborišča Ljubelj zelo tuja in oddaljena od našega življenja, so nas že ob obisku lokacije začele zanimati zgodovinske okoliščine in način življenja v taborišču. Opazili smo, da je na slovenski strani mesto taborišča lepo obeleženo, na avstrijski pa sploh ne. Predstavljali smo si, v kakšnih krutih razmerah je bil izkopen predor, skozi katerega se danes tako lahkotno peljemo, brez sence spomina na graditelje. Poiskali smo literaturo, brskali po internetu. »Razkopavali« smo po koncentracijskih taboriščih in čeprav smo se o svetovnih vojnah učili pri predmetu zgodovina v šoli, se nas je zdaj mnogo bolj dotaknilo. Začenjali smo razumeti, da ne moremo enostavno pustiti zgodovine za sabo in zreti le v prihodnost, saj brez spomina ni prihodnosti. Zdaj vemo, da si vsak človek zasluži dostojen pokop, da svojcem še po polovici stoletja mnogo pomeni, če lahko prižgejo svečo na grobu njihovega očeta, brata, moža,... Da tudi preživeli še želijo obujati spomin na čas, ki ni bil dober in pravičen, želijo biti varuhi spomina, da se ne bi ponovilo! Tudi mi smo s svojo rešitvijo želeli oživiti mesto spomina, s pieteto do tukaj trpinčenih in umrlih. Pogledali smo si tudi nekaj primerov v celjski okolici – kakšne pa so tukaj arhitekturne in krajinske rešitve na krajih spomina. Kako so to reševali drugje po Evropi? Tako smo nekako predelali našo temo in postali zaradi tega širši v svojih razmišljanjih in dejanjih.

11. VIRI IN LITERATURA

- Janko Tišler: MAUTHAUSEN NA LJUBELJU; Slovenska prosvetna zveza Celovec in Mladinska knjiga Ljubljana, 1995.
- France Filipič : SLOVENCİ V MAUTHAUSNU, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998
- BILI SO UPORNI: zaprti, izgnani, ubiti, na suženjskem delu, v koncentracijskih taboriščih. 4. dopolnjena izdaja. Ljubljana: Koordinacijski odbor žrtev nacističnega nasilja pri GO ZZB NOB Slovenije, 2002
- ZIDAR, Alojz: Slovenski narod pomni in obtožuje: zločini, ki jih je nad Slovenci zagrešila italijanska fašistična država. Koper: Lipa, 1999
- <http://www.druzina.si/icd/spletnastran.nsf/all/273C2D24C02692E6C1257260003CFEFC?OpenDocument>
- http://www.google.si/imgres?imgurl=http://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/work-src/images/belbaltlag.jpg&imgrefurl=http://cultbustersgalactica.yuku.com/topic/92/STALIN-39-S-PERSONALITY-CULT-ATHEIST-COMMUNIST&usg=__rsB-PwzeWTh_Vg8f4YLcP7ypr8s=&h=306&w=400&sz=47&hl=sl&start=9&sig2=Mah9UoyCwnXERjJvU4NqBA&zoom=1&tbnid=C5oK3mOTSXAqpM:&tbnh=95&tbnw=124&ei=0hV9TbyjAtDzsgbo5rX-Bg&prev=/images%3Fq%3Dconcentration%2Bcamp%2Bgulag%26um%3D1%26hl%3Dsl%26sa%3DN%26biw%3D1280%26bih%3D645%26tbs%3Disch:1&um=1&itbs=1
- [http://sl.wikipedia.org/wiki/Rab_\(koncentracijsko_tabori%C5%A1%C4%8De\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Rab_(koncentracijsko_tabori%C5%A1%C4%8De))
- <http://www.artnet.com/artwork/425092518/the-buchenwald-cart.html>

- http://www.google.si/imgres?imgurl=http://www.goriski-panterji.com/Druga_sv/Primorsko_p1del8.jpg&imgrefurl=http://www.goriski-panterji.com/primorsko_p1del.html&usg=__j0Tf5Sdn6q2x6FhoXS0dlSEilk=&h=333&w=511&sz=28&hl=sl&start=6&sig2=HFnElmKcCIYv5AslkCKBxA&zoo m=1&tbnid=U17c55jte7tt7M:&tbnh=85&tbnw=131&ei=hgF9TY_GI4ODswb218 z_Bg&prev=/images%3Fq%3DGONARS%26um%3D1%26hl%3Dsl%26sa%3 DN%26biw%3D1280%26bih%3D681%26tbs%3Disch:1&um=1&itbs=1